

Läsa och skriva från början

Att lära sig läsa och skriva kan betraktas som en grundläggande rättighet som alla människor bör få möjlighet till. Genom språk kan man uttrycka sina idéer och tankar och att behärska skriftspråket är därför av stor betydelse för att man ska kunna fungera som en oberoende medborgare i det nya landet.

För den som ska börja det mödosamma arbetet med att lära sig läsa och skriva för första gången som vuxen är det avgörande om lärandet bygger vidare på tidigare kunskaper och färdigheter och att undervisningen ligger nära de egna vardagsbehoven. Det underlättar även om skriftspråsutvecklingen bygger på talet. Man kan säga att talet leder språkutvecklingen och att skriftspråsutvecklingen kommer efter. Eftersom dessa elever kanske just har börjat lära sig svenska är det värdefullt om stöd kan ges via språk de tidigare kan.

Att utveckla förmågan att läsa och skriva och att utveckla möjligheter för goda studieresultat hos elever som studerar sfi och sva på grundläggande nivå kräver en undervisning med kognitivt utmanande undervisning. I undervisningen ges eleven möjlighet att tänka kreativt, arbeta undersökande, använda information i nya sammanhang och bygga upp kunskap genom utvecklande samtal. Stöttning utformas dels genom planering och dels genom interaktion i klassrummet (Gibbons, 2010:39).

För att läraren ska kunna stödja elevens svenskspråkliga utveckling behöver varje individ mötas av en undervisning som utgår från elevens behov. Här är det viktigt att eleverna betraktas som vuxna människor med kunskaper och färdigheter. De behöver också bemötas med stor respekt och en positiv attityd genom en undervisning där de känner att de är delaktiga i planeringen och kan påverka vad som sker.

Inför den allra första skriftspråksundervisningen, det vill säga undervisning i läsning och skrivning för elever som inte tidigare har haft möjlighet att lära sig läsa och skriva, är det bra att först genomföra en kartläggning av den enskilda elevens tidigare relation till språk och text. Detta ger viktig information till läraren och andra inblandade personer i skolan som t.ex. modersmålsstödjare/-lärare eller studiehandledare, för att möjliggöra en undervisningsplanering som bygger på det eleven tidigare kan.

Kartläggning

Alla vuxna nyanlända elever oavsett skolbakgrund har olika slags kunskaper och bär på många erfarenheter. Detta gäller naturligtvis även de som har haft begränsade möjligheter att lära sig läsa och skriva. Enligt förordningen om vuxenutbildning 2016:42 ska läraren få information om eleven via studie- och yrkesvägledaren innan eleven ska börja läsa sfi eller sva på grundläggande nivå. När läraren har tagit del av den kan planeringen av kartläggningen börja med utgångspunkt i relevanta frågor att ställa till eleven.

Det är betydelsefullt att kartläggningen genomförs på elevens modersmål eller ett annat språk som eleven behärskar. Därför är det många gånger nödvändigt att använda tolk, modersmålsstödjare/-lärare eller studiehandledare kan vara en tillgång i kartlägningsarbetet. I sådana fall kan läraren förklara för övriga inblandade personer vikten av att kartlägga även sådana färdigheter som inte är direkt bundna till skolan. I många sammanhang, även i Sverige, förknippas intelligens och kunnande med att ha gått i skola och med att kunna läsa och skriva. Eleven kan själv ha med sig en uppfattning om att han eller hon inte kan någonting på grund av bristande skolgång. Att man inte kan läsa och skriva kan ha många orsaker, som

exempelvis ekonomiska, kulturella eller sociala. Det är inte bara i Sverige utan på många håll i världen som kort skolutbildning kan leda till stigmatisering och att den enskildes förmågor nedvärderas. Den som leder kartläggningssamtalet ska således inte förutsätta låg kunskapsnivå hos eleven. Även om många elever inte har gått i skolan tidigare kan de ändå ha använt skriftspråket i olika sammanhang. Kartläggningen bör därför innehålla frågor som fångar upp elevens skriftspråksanvändning utanför skolmiljön.

Vid den inledande kartläggningen är det bra att försöka få så bred överblick över elevens tidigare kunskap och erfarenheter som möjligt. När det gäller sådant som har betydelse för skriftspråksutveckling betonas tre viktiga fokusområden; *språk*, *kunskap* och *lärande*. Fokus i kartläggningen ligger på sådan kunskap som individen har lärt sig *utanför* skola och formell undervisning. Kartläggningen av elevens kunskaper och behov ger samtidigt en möjlighet att skapa en god relation mellan dig som lärare och elev. Det kan vara bra att förvissa sig om att kartläggningssamtalet inte upplevs som ett förhör och att läraren talar om varför den genomförs och hur informationen ska användas.

Det är önskvärt att varje individ kan kartläggas enskilt och att du som läraren kan avsätta den tid som behövs för varje elev. Du som lärare ska även vara medveten om att ytterligare information att komma fram i efterhand genom att eleven exempelvis berättar om händelser och upplevelser. På så sätt kan man säga att kartläggningen fortsätter under hela studietiden och att kompletterande information kommer fram allteftersom.

Modersmål

Den första utvecklingen av läs- och skrivförmåga hos elever på sfi sker lättast på ett språk eleven tidigare behärskar. Detta innebär att det är betydligt lättare att börja med läs- och skrivinläringen på elevens modersmål eller ett annat språk eleven kan bra. Det är helt enkelt lättare att lära sig något nytt på ett språk man redan behärskar muntligt, det vill säga att lära sig läsa och skriva på ett språk man kan tala.

Frågan om modersmål är många gånger förenklat, att alla som kommer från ett visst område förutsätts ha samma modersmål. I själva verket är det på många håll i världen, liksom i Sverige, så att många använder flera olika språk, kanske dagligen och kanske samtidigt, så att man växlar mellan att använda olika språk och dialekter. Därför kan man i kartläggningen av elevens modersmål behöva ställa följdfrågor för att skapa sig en bild av elevens språkliga färdigheter.

När möjlighet finns att erbjuda tidig skriftspråksundervisning på elevens tidigare språk behöver man också ta ställning till vilket skriftspråk detta ska ske på. För den som inte kan läsa och skriva alls tar det mycket kraft att lära sig att först läsa och skriva med exempelvis arabisk skrift och sedan på svenska. En lösning då kan vara att den tidiga skriftspråksundervisningen sker på svenska men med stöd via något språk som eleven kan. En arabisktalande lärare kan stödja skriftspråksutvecklingen på svenska genom att förklara på arabiska vilket underlättar elevens förståelse. I sådana fall kan modersmålsstödjaren/-läraren och läraren i sfi eller sva på grundläggande nivå samarbeta med varandra. På så sätt kan lärarna använda sig av varandras kompetens vad gäller olika aspekter av elevernas läs- och skrivinläring genom att formativt följa upp utvecklingen.

Att börja från första början

För den elev som ska börja från allra första början, det vill säga som ännu inte kan läsa och skriva alls, eller nästan inte alls, kan du som lärare utgå från det eleven kan och börja med sådant som ligger nära elevens vardagliga behov. Att kunna skriva sitt eget namn är något som en vuxen person i Sverige har omedelbar användning av. Exempelvis behöver alla nyanlända vuxna skriva under olika sorters dokument vid olika tillfällen. Det gäller vid mottagande av besked från Migrationsverket, hämtning av postpaket,

ledighetsansökan för barn i skolan, signering av hyreskontrakt, inköp av telefonabonnemang, utlämning av pass och körkort och mycket annat. Därför är det bra att eleven kan skriva sitt namn och efternamn inte bara för att det ska vara juridiskt korrekt, utan för att stärka självkänslan. Visa den enskilde eleven hur namnet skrivs genom att skriva före. Det är då relevant att direkt använda versal först och gemener sedan eftersom det är så namn skrivs enligt normen. För den som är ovan vid att hantera penna är det enklare att börja med tangentbord på datorn, surfplattan eller mobiltelefonen. När du som lärare har visat hur man gör kan eleven själv skriva sitt namn upprepade gånger, först förnamn och därefter hela namnet.

För handskrivning behöver du som lärare vara observant på om eleven är van vid att hantera penna eller inte. Läraren behöver också tänka noga på hur bokstäverna skrivs eftersom det har betydelse både för hur lätt eleven har för att forma dem och för hur lätt det sedan går att läsa det skrivna. Vissa elever kan behöva hjälp med pennfattning och med att hantera pennan. För de som inte tidigare har skrivit tar det vanligtvis mycket lång tid och kräver mycket övning att lära sig forma bokstäver för hand på ett sätt som fungerar väl. Därför är tangentbord att föredra för själva skriftspråksutvecklingen, det vill säga att lära sig läsa och skriva, och handstilsträningen kan då komma i andra hand. För vissa elever kan det ta många månader att lära sig forma sitt namn med penna och då kan själva skriftspråksutvecklingen gå vidare under tiden med hjälp av läsning och tangentbordsskrivande.

Ett sätt att underlätta handstilsträningen är att använda kalkering. Skriv de ord som eleven ska träna på, exempelvis det egna namnet eller den egna adressen, tydligt med tunn, svart penna. Låt eleven lägga det skrivna under sitt eget papper så att det syns igenom. Nu kan eleven skriva genom att kopiera. Detta ger ofta ett bättre resultat och fungerar därför motiverande.

Efter det egna namnet är det relevant att låta eleven öva på att skriva sådant som man talat om i undervisningen. Ofta har man lärt sig att tala om sig själv och det kan då vara lämpligt att eleven får stöd att skriva en presentation av sig själv. Den egna adressen är viktig att kunna skriva. Eftersom adressen kan innehålla ord som är svåra både att uttala och skriva kan läraren stötta eleven genom att förse eleven med en lapp med den fullständiga adressen inklusive telefon- och personnummer nedskrivna under tiden som eleven övar att själv skriva den. Siffror är minst lika viktiga att öva på. Den färdigskrivna lappen kan eleven ha med sig i handväska eller plånbok och på så sätt ta stöd av den i vardagssituationer där den egna adressen eller telefonnummer eller personnummer efterfrågas.

I samband med detta arbete behöver eleven lära sig de enskilda bokstäver som ingår in namnet och adressen och när det gäller handstilen behöver de flesta elever öva på en bokstav i taget. Denna träning bör då vara direkt knuten till vardagliga behov och tidigare kunskaper. Lämpligt är därför att eleven börjar med att öva de bokstäver som ingår i det egna namnet och därefter exempelvis i den egna adressen. På så vis får bokstavsträningen en funktion redan från början och kopplas direkt till tidigare kunskaper och bokstavsträningen sker för varje elev utifrån egna behov.

För den som har speciellt svårt att hantera pennan kan det underlätta att öva med exempelvis pensel, krita eller tuschpenna men då är det viktigt att läraren är uppmärksam så att eleven inte upplever arbetet som riktat till barn. Då kan istället användande av tangentbord vara mer relevant och skrivandet för hand kanske får begränsas till det egna namnet den första tiden.

Stödmaterial:
Grundläggande litteracitet för vuxna med svenska som
andraspråk

Referenser

Gibbons, Pauline (2010). *Stärk språket, stärk lärandet: Språk- och kunskapsutvecklande arbetsätt för och med andraspråkselever i klassrummet*. Stockholm: Hallgren & Fallgren.

Larsson, Kent (1995). *Den skrivande människan*. Lund: Studentlitteratur